

А.А.Киреева¹, М.С.Бектұрғанова², Ф.Ф.Әлжанова³

^{1,2,3}Экономика институты ҚР ҒЖЖБМ ҒК, Алматы, Қазақстан
(e-mail: ¹kireyeva.anel@ieconom.kz, ²bekturganova.makpal@gmail.com, ³farida.alzhanova@gmail.com)

Қазақстан аймақтарындағы халықтың қоныс аударуының демографиялық процестерін талдау

Аңдатпа. Бүгінгі таңда Қазақстанда табиғи жағдайлар мен ресурстардағы айырмашылықтарға, қоныстану ерекшеліктеріне және аумақтың экономикалық даму сипатына, географиялық орналасуына байланысты халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасында теңсіздік байқалады. Зерттеудің мақсаты қазіргі заманғы демографиялық ахуалды талдау, Қазақстан өңірлері бойынша халықтың көбеюі мен қоныстануының шарттары, факторлары мен көрсеткіштері жүйесі болып табылады. Зерттеуде Қазақстандағы қоныстандыру, аймақтық демография және көші-қон мәселелері, сондай-ақ әртүрлі аймақтардағы халық тығыздығының диспропорциясы қарастырылған. Зерттеу жұмысында аймақтық экономикалық жүйелерді тиімді дамытудың заманауи тенденциялары мен принциптері арқылы осы мәселелерді шешу мүмкіндіктері қарастырылған. Зерттеу әдістемесі әдіснамалық жалпылау және жүйелік талдау тұрғысынан негізделеді. Зерттеудің әдіснамалық негізі халықты аймақтарға орналастырудың классикалық және заманауи теорияларын жалпылау, теңгерімді аумақтық даму, халықтың нақты орналасуы, көбеюі, жаһандану және Индустрия 4.0 жағдайында аймақтардың бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын арттыру саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың теориялық әзірлемелері болып табылады. Зерттеу Қазақстан Республикасында 2013 жылдан бастап демографиялық жағдайда, әсіресе жекелеген өңірлердегі ішкі көші-қон процестерінің күшеюі жағдайында елеулі өзгерістер орын алғаны анықталды. Бұл демографиялық және көші-қон өзгерістері аймақтардың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатына, атап айтқанда, шетелге адам капиталының ағынын арттыру арқылы тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, көші-қон процестерінің стихиялық дамуы еңбек ресурстарының теңгерімсіздігін күшейтеді, бұл болашақта қосымша әлеуметтік-экономикалық мәселелерді тудыруы мүмкін. Авторлар халықты ұтымды орналастыру аймақтық экономикалық дамуды басқару мен жоспарлаудың негізгі факторы ретінде анықтайды.

Түйін сөздер: экономика, халық, аймақ, демография, халықтың қоныс аударуы, көші-қон, урбандалу.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-40-54>

Кіріспе

Кез-келген елдегі демографиялық процестердің, көші-қон мен урбандалудың сипаты мен ерекшеліктері жаңа факторларды, жаһандық және ұлттық деңгейдегі сын-қатерлерді анықтайды. COVID-19 пандемиясы жалпы адамзатқа және жекелеген елдерге үлкен демографиялық және гуманитарлық зиян келтірді. Пандемияның нақты салдарын белгілі бір уақыттан кейін және деректердің қол жетімділігі мен ашықтығы жағдайында бағалауға болады. Пандемия адамзат өмірінің көптеген аспектілеріне әсер еткені анық, себебі көптеген адамдардың өмір салты, қоғамдағы мінез-құлықтары, өмірлік құндылықтары,

қауіпсіз өмір сүру кеңістігі өзгерді. Мұның бәрі денсаулыққа, демографиялық процестерге, көші-қонға және қоныстану жүйелеріне сөзсіз әсер етеді.

Экономикалық өзгерістердің күшеюі жағдайында Қазақстан Республикасында демографиялық ахуалда елеулі өзгерістер орын алуда, тұтастай алғанда ел бойынша және өңірлерде көші-қон процестерінің сипатында, нысандары мен бағыттарында елеулі өзгерістер орын алуда, бұл экономикалық және инновациялық дамудың одан әрі перспективаларына әсер ете алмайды. 2013 жылдан бастап Қазақстанның жекелеген өңірлері басқа өңірлерден көшіп-қонушылардың ағынын сезіне бастады, нәтижесінде халықтың сыртқы көші-қонының қарқындылығы бірнеше есе өсті [1]. Қазақстанда демографиялық процестер көптеген факторларға – халықтың қоныстануының климаттық, тарихи, әлеуметтік, экономикалық және инфрақұрылымдық жағдайларына байланысты. Бұл ретте Қазақстанның өңірлері біркелкі бөлінбеген, табиғи жағдайлары өте қолайсыз кейбір аумақтар қоныстанбаған күйінде қалып отыр. Сонымен қатар, кез-келген елде болып жатқан демографиялық процестер аймақтардың әлеуметтік-экономикалық әлауқатын көрсететін маңызды фактор болып табылады. Қазақстандағы көші-қон сыртқы көші-қон процестеріндегі көрсеткіштердің өзгеруіне ықпал етеді, яғни адами капиталдың шетелге ағып кетуімен тығыз байланысты. Осы жағдайларда Қазақстандағы халықтың аймақтық ұтқырлығы халық шаруашылығының қажеттіліктеріне сәйкес адам ресурстарын қайта бөлуге байланысты негізгі қызметті атқаруды тоқтатады.

Осыған байланысты Қазақстанның аймақтарында халықтың қоныс аударуының көші-қон процестерінің дамуының стихиялылығы еңбек ресурстарының теңгерімсіздігіне кері әсерін күшейтеді. Зерттеудің мақсаты – қазіргі демографиялық жағдайды, Қазақстан аймақтарындағы халықтың ұдайы өндірісі мен қоныс аударуының жағдайлары жүйесін, факторлары мен көрсеткіштерін талдау. Халықтың ұдайы өндірісінің шарттары мен факторлары елдің, оның аймақтарының тұрақты дамуының, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік өзгерістердің стратегиялары мен бағдарламаларын әзірлеудің маңызды құрамдас бөліктері ретінде қарастырылады. Проблемаларды анықтау және ел халқының жас және сандық құрылымдарындағы өзгерістердің салдарын бағалау, халықтың ұдайы өндірісінің тенденцияларын, әлеуеті мен перспективаларын анықтау, өңірлердің дамуымен демографиялық процестердің өзара әрекеттесуін талдау, халықты қоныстандырудың мемлекеттік және аймақтық саясатын әзірлеуде қажет.

Әдеби шолу

Халықтың көші-қон процестерін және олардың халықтың қоныс аударуына әсерін зерттеуде көптеген ғылыми еңбектердің болуына қарамастан, егжей-тегжейлі зерттеуді қажет ететін кейбір факторларға қатысты мәселелер бар. Осы жылдар ішінде халықтың көші-қон процестері уақыт кезеңіне және әртүрлі айнымалылардың әсеріне байланысты адамдар мен адам ресурстарының ұтқырлығының күрделі процесі болды. Ғылыми әдебиеттерде көші-қонмен байланысты мәселелер негізінен инфрақұрылымның кеңістіктік қолжетімділігімен шектелген дамымаған және ауылдық аймақтарға қатысты [2,3]. Бұл ереже қазақстандық ғалымдар әзірлеген халықты қоныстандыру әдістемелерінің негізінде жатыр. Сондықтан, халықты қоныстандыру теориясын жаңартудың келешегі, біздің көзқарасымыз бойынша, тарихи, географиялық, қала құрылысы және экономикалық тенденциялармен байланысты болуы керек.

Халықты қоныстандыру теориясының дамуына ғылыми әзірлемелер әсер етті:

- географ Покшишевский В.В. қоныс аударудың мынадай анықтамасын береді – бұл елді мекендер түріндегі (қалаға, ауылға, шаруа қожалығына және т.б. байланысты орналасқан жері) халықты жер-жерде орналастыру және оның аумақтық ұйымдастырылу нысандары [4];

- зерттеуші Шувалов Е.Л. «Қоныстандыру - бұл аумақты орналастыру процесі ғана емес, сонымен қатар жекелеген түрлерде ұсынылған халықтың аумақтық ұйымының нысандары» деп атап көрсетеді [5];

- Давидович В.Г. зерттеулерінде «қоныстану» ұғымы өндіріс орындарына, көлік желілеріне, табиғи ортаға қатысты белгілі бір ұлттық экономикалық функцияларды орындайтын елді мекендер (қалалар, кенттер, ауылдар) желісінде және бір-біріне қатысты, сондай-ақ халықты олардың аумағы шегінде орналастыру қарастырылады [6];

- зерттеуші Леонов елді мекенге өндірістің біркелкі емес аумақтық бөлінуімен сипатталатынын атап өтті;

- француз зерттеушісі Бо-Гарнье, «халық географиясы әлеуметтік-географиялық құбылыстарды сипаттап қана қоймай, талдауға тиіс» [8] деп атап көрсетеді;

- зерттеуші Хорев Б.С. зерттеушілердің пікіріне қосылып, «қоныстану» бұл елді мекендер жиынтығын құратын еңбек қолданылатын аумақ немесе орындар арқылы адамдарды жылжыту процесі деп түсіндіреді. Зерттеуші бар анықтамаларға толықтырулар енгізе отырып, оны үш форма призмасы арқылы қарастыруды ұсынады: социологиялық, экономикалық және географиялық-демографиялық [9];

- қазіргі ғылыми еңбектерінде С.А.Ковалев өзінің бұрын тұжырымдалған анықтамасын кеңейтіп, қоныс аудару аумақты қоныстандырудың, халықтың таралуының және оның кеңістіктік ұйымдастырылуының тарихи процесін сипаттайтынын атап өтеді [10];

- болгар зерттеушісі Дэведжиев М.С. халықты қоныстандыру мәселесінде қоныс аудару – қоғам өмірінің кеңістіктік негізі болып табылатын халықтың орналасу орнын анықтаудың сәйкестігі, негізгі өндіргіш күштің аумақтық ұйымдасуының көрінісі – деген ұғымды ұстанады. халық. Халықты қоныстандырудың дұрыс таңдалған саясаты адамның қажеттіліктерін толық қанағаттандырады [11];

- Ө.М.Ысқақовтың зерттеулерінде қоныс аудару қоғам дамуының кеңістіктік көрінісі (формасы), оның заңдылықтарына бағынатыны, өндірістік-өндірістік қатынастардың дамуының негізгі заңдылықтарын, адамның бүкіл өмірлік қызметінің құрылымын көрсететіндігі атап өтілген [12].

Өткен еңбектерді талдау негізінде олардың зерттеліп отырған мәселе аясындағы мәселелерді шешуге қосқан үлесі зор деп тұжырымдауға болады. Сонымен қатар, Қазақстандағы халықтың ұтқырлық процестерін зерттеуде ғылыми тәсілдерді әзірлеуге өте аз көңіл бөлінетінін атап өткен жөн. Сонымен қатар, көші-қон процестері ұзақтығына, заңдылығына және бағытына қарамастан жеделдеуде. Көші-қон халықтың кетуін, әлеуметтік даму деңгейін көрсете алады және халықтың белгілі бір кеңістіктік ұтқырлығымен байланысты. Алайда, осы уақытқа дейін көші-қон процестерінің әсеріне, сондай-ақ Қазақстан өңірлері бойынша халықтың өсімін молайту мен қоныстану жағдайлары, факторлары мен көрсеткіштері жүйесіне байланысты өңірлерді талдаудың әдіснамалық тәсілдері жоқ. Осы зерттеу осы зерттеу мәселесі бойынша олқылықтың орнын толтыруға бағытталған.

Зерттеу әдістері мен талқылау

Демографиялық процестің салдары бірден пайда болмайды, сондықтан 1990-2020 жылдарға ретроспективті талдау жүргізген жөн, бұл халықтың қоныстану тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді. 1991-1995 жылдар аралығында елдегі демографиялық дағдарыс өте маңызды болды. Жаңа нарықтық қатынастардың қалыптасуы аясында халықтың өмір сүру деңгейі күрт төмендеді, бұл туу коэффициентінің 1990 жылғы 22,2% - дан 1995 жылы 17,5% - ға дейін төмендеуіне, өлім-жітім коэффициентінің 7,9% - дан 10,7% - ға дейін өсуіне, халықтың табиғи өсімінің 14,3% - дан 6,8% - ға дейін төмендеуіне әсер етті.

Осы жылдары көші-қон белсенділігімен жағымсыз жағдайлар орын табуда. Сыртқы көші-қонның теріс сальдосы 1994 жылы 407 мың адамды құрады. 1991-1995 жылдары елден 1125 мың адам шығарылды, оның ішінде ТМД Республикасында 73%. Халықтың негізгі көші-қон ағыны Шығыс және Батыс Қазақстаннан келді. Әрине, адами капиталдың ағуда, жас еңбекке қабілетті халық елден кетуде. Осыған байланысты орын алған олқылық 2009 жылдан кейін салыстырмалы түрде қалпына келді, сол кезде туу көрсеткіші 1990 жылы болды, ал өлім-жітім 1991 жылы төмендеді [13].

1995 жылдан кейін экономика халықтың жалпы санының қысқару қарқынына әсер еткен көші-қон ағыны қарқындылығының төмендеуі аясында халықтың табиғи өсімінің тұрақты төмендеуіне көшті. Бұл халықтың табиғи өсу коэффициентінің 2001 жылға қарай 2 есеге жуық айтарлықтай төмендеуімен дәлелденеді. Осылайша, халықтың табиғи өсімі мен көші-қон ағынының төмендеуі нәтижесінде 1992-2001 жж. республика бойынша 1631,8 мың адамға азайды.

Жаңа мыңжылдықтың басталуы туу деңгейінің 2000 жылғы 14,92%-дан 2014 жылғы 23,10%-ға дейін біртіндеп өсуімен, өлім деңгейінің төмендеу тенденциясымен сипатталды, оның мәндері 2014 жылы (7,65%) деңгейіне жетті. 1990 (7,87%). Бұл халықтың табиғи өсімі негізінен туу көрсеткіші есебінен қол жеткізілгенін білдіреді. Сондықтан 2000-2014 жж. елдегі қолайлы демографиялық жағдай. Алайда 2015 жылдан 2019 жылға дейін туу деңгейі қайтадан төмендей бастады, бұл 1000 адамға шаққанда неке санының төмендеуімен (2020 жылы 7,54%, 1994 жылғы деңгей 7,6%), экономикалық өсудің біршама баяулауымен байланысты болды. өсуі, демек, халықтың табысы.

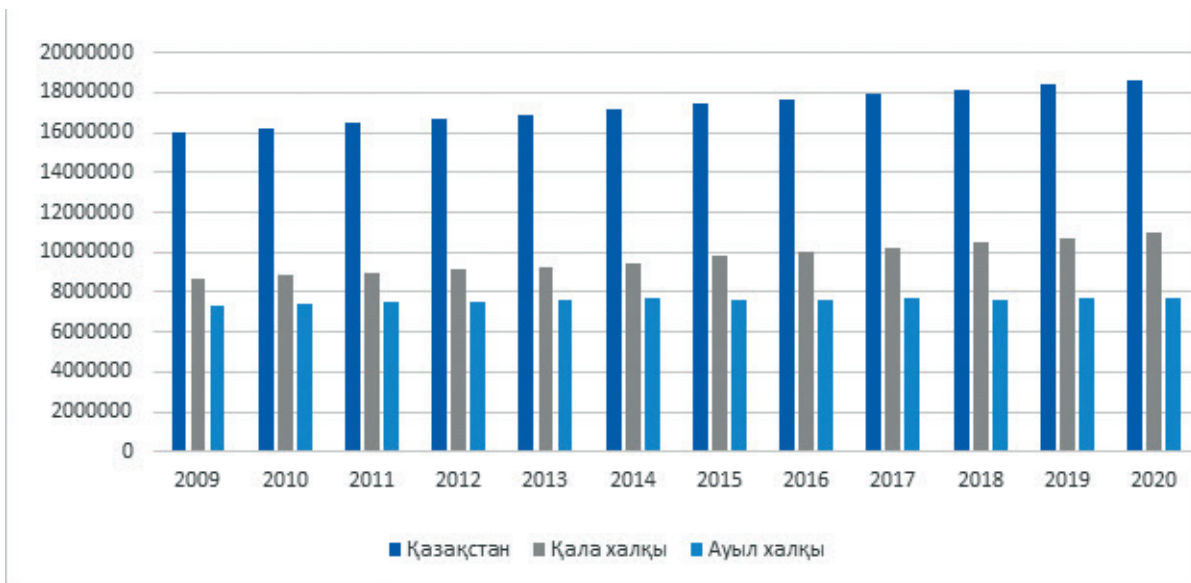
Бала туудың едәуір төмендеуі ауыл тұрғындары арасында болады. Ауыл халқының туу коэффициенті біртіндеп орташа республикалық деңгейге жақындап келеді (мысалы, 2001 жылы ол халықтың 1000 адамына 15,07% құрады). Ауылда республиканың оңтүстік облыстарында ғана орын алған көпбалалықты сақтау жағдайы өзгерді.

Осылайша, ауылда туудың төмендеуінің себебі жұмыссыз қалғандықтан жастардың қалаларға қоныс аударуы болды, бұл ауыл тұрғындарының егде жастағы ауыл тұрғындарының басым болуына әкелді.

Қала мен ауыл тұрғындарының үлесі арасындағы алшақтық азайып келеді. Өткен онжылдықта ерлер мен әйелдердің үлестері арасындағы қатынастар іс жүзінде өзгерген жоқ және 48,5% және 51,5% құрайды. Халықтың ұлттық-этникалық құрамы түбегейлі өзгерді, соңғы екі санақта елдегі байырғы халықтың үлесі 53,5% - дан 63,1% - ға дейін өсті, ал орыс тілді халықтың саны 29,9% - дан 23,7% - ға дейін өзгерді.

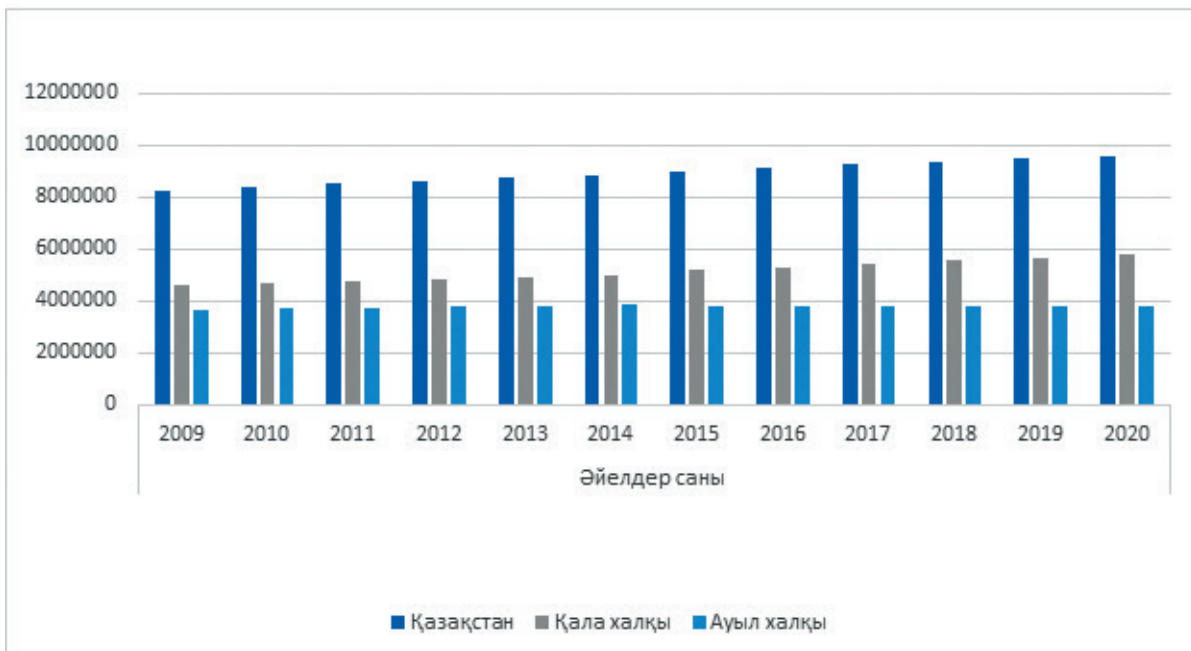
Туудың төмендеуі, 40 жастан кейін халықтың үлесінің артуы, халықтың біртіндеп қартаюы, егер халықтың көбеюі бойынша ақылға қонымды шаралар қабылданбаса, демографиялық жарылыстың алғышарттары болып табылады.

2009-2020 жылдар аралығында халықтың жалпы саны салыстырмалы түрде аз өсті. Кезеңнің басында халықтың жалпы саны 15982370 адамды құрады. Кезеңнің соңына қарай халық саны небәрі 2,6 млн. адамға артты. Қала және ауыл тұрғындары тұрғысынан жағдай басқаша. Ауыл халқының саны салыстырмалы түрде тұрақты болып қалады, кезеңнің соңында (шамамен) 400 мың адамға көп, бұл 7693127 адамды құрады. Сонымен қатар, қала халқының саны 2 млн. адамға артты. 2009 жылы қала халқы 8662919, ал кезеңнің соңында 10938652 болды.

Сурет 1. Қазақстан Республикасындағы халық саны, 2009-2020 жж.
Дереккөз: авторлар құрастырған

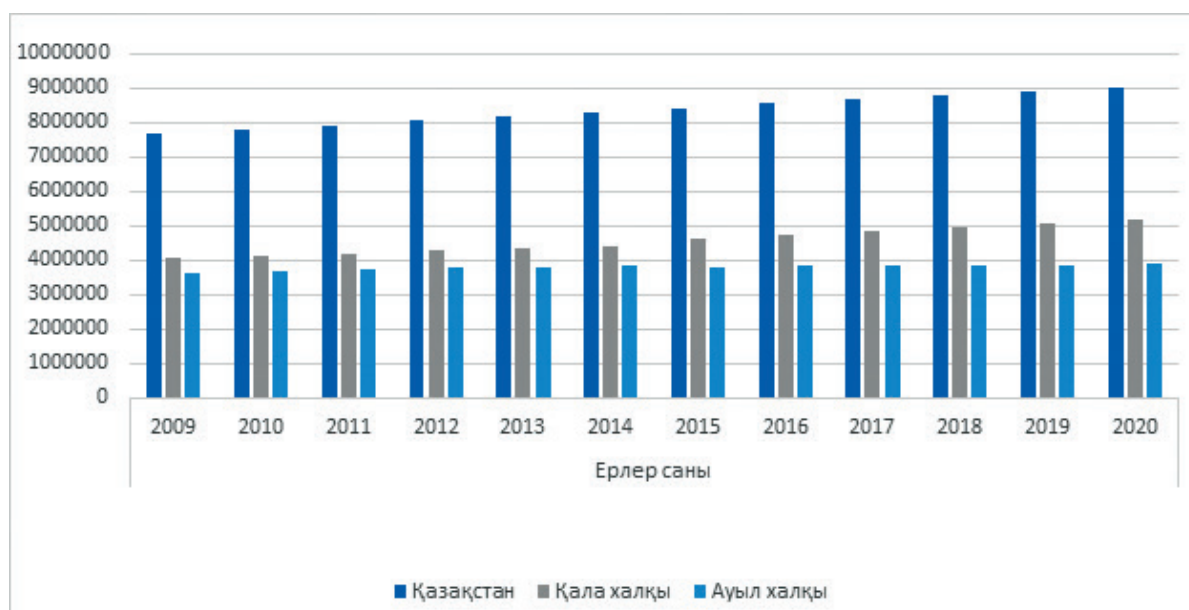
Гендерлік бөліністе халық санының өзгеруін қарастыру маңызды. Сонымен, жалпы әйелдер саны кезеңнің соңында біртіндеп 1,3 миллионға өсті (2-сурет). Қалалық жерлерде әйелдер саны ауылдық жерлерде әйелдер санымен салыстырғанда едәуір өсті. Жалпы қалалардағы әйелдер саны 1,1 млн. әйелге артты, ал ауылда ол аздап өсті, 100 мыңнан сәл астам.

Сурет 2. Әйелдер саны, 2009-2020 жж.
Дереккөз: авторлар құрастырған

Қарастырылып отырған кезеңде ерлер саны (9034134 млн.адам) 1,3 млн. адамға ұлғайды. қалалық жерлерде ерлер саны біртіндеп өсті (1,1 млн. адамға), ал ауылдық

жерлерде ол шамалы өсті (249273 мың адамға). Кезеңнің соңында қалалық және ауылдық жерлерде ер адамдар саны сәйкесінше 5164249 және 3892107 құрады.

Сурет 3. Ер адамдар, 2009-2020 жж.
Дереккөз: авторлар құрастырған

Ауыл мен қала халқы арасындағы халық санындағы алшақтық жыл сайын артып келеді. Кезеңнің басында әйелдер санының айырмашылығы 1 миллион әйелге жетпеді, кезеңнің соңында айырмашылық 2 миллионға жуық болды. Ер адамдар үшін жағдай ұқсас. Кезеңнің соңында ерлер арасындағы қала мен ауыл тұрғындарының арасындағы айырмашылық шамамен 1,2 миллионды құрады, бұл кезеңнің басындағыдан 3-ке көп. Жалпы, ауыл мен қала тұрғындарының арасындағы айырмашылық 1 миллионнан сәл асты. Кезеңнің басында айырмашылық 1,3 млн. және кезеңнің соңында 2,3 млн. адамды құрады.

Демографиялық өзгерістер халықтың құрылымына, еңбекке қабілетті жасқа енетін және одан шығатын арақатынастарға тікелей әсер етеді. Қазіргі уақытта экономикалық белсенді және белсенді емес халық ел халқының жалпы санының 50,3% - оңив бағаланады. Халықтың жалпы қысқаруы аясында 2000 жылдан 2005 жылға дейін еңбекке қабілетті халықтың үлесі артты. 2006 жылдан 2020 жылға дейін халық санының өсу қарқыны тұрақтанды, ал 2010 жылға қарай 1990 деңгейіне жетті. Халықтың нарықтық экономиканың белсенді дамуына объективті бейімделуі, әлеуметтік салаға қомақты инвестициялар өмір сүру ұзақтығының өсу тенденциясының қайтарылуына, туудың ұзақ мерзімді өсуіне және 2009 жылдың аяғынан бастап белгіленген өлім-жітімнің төмендеуіне әкелді.

Халықтың әлеуметтік-экономикалық өмір сүру жағдайларын жақсарту, бірқатар әлеуметтік проблемаларды біртіндеп шешу, медициналық қызмет көрсетуді жақсарту, ақылы медициналық қызмет көрсетуге қолжетімділік себептердің негізгі топтары бойынша өлім-жітімді (2009 ж. 1000 адамға шаққанда 8,88 адамнан 2020 ж. 7,14 адамға дейін) біртіндеп төмендетті, бұл болашақта Қазақстанның көптеген өңірлеріне қазіргі деңгейге жақындауға мүмкіндік береді дамыған елдердегі қоғамдық денсаулық.

Қазіргі уақытта Қазақстанда халықтың механикалық кетуі келуге басым. Мәселен, 2020 жылдың қаңтар-маусым айларында Қазақстанға 346556 адам келіп, 350473 адам азайды, тиісінше, жалпы халық саны 3917 адамға азайды. Қазақстандағы ішкі көші-қон халықтың Республикалық маңызы бар қалаларға келуімен және олардың Қазақстан өңірлерінен

кетуімен сипатталады. Қалыптасқан көші-қон үрдістері халықтың осындай көші-қон мінез-құлқының себептерін зерделеуді және халықтың Қазақстан өңірлерінен кетуін қысқарту жөніндегі шараларды әзірлеуді талап етеді.

2020 жылдың деректері бойынша Қазақстанда халық өсімі 236212 адамды құрады. Бұл 269 182 адамның табиғи өсуіне байланысты болды, бірақ халықтың кетуіне байланысты олардың саны 32 970-ке азайды (1-кесте).

Кесте 1. Аймақтардағы халық санының өзгеру сипатына қарай жіктелуі

Көрсеткіштің атауы	2020 ж., адам			2015-2020 жылдарға арналған өсу қарқыны, %			Популяцияның өзгеру факторлары
	табиғи өсу	көші-қон	халық санының өсуі	табиғи өсу	көші-қон	халық санының өсуі	
Қазақстан Республикасы	269 182	-32 970	236 212	100,81	244,8	93,2	
Алматы қ.	22 068	40 098	62 166	118,50	98,4	104,7	Халықтың табиғи өсім мен көші-қон есебінен өсуі
Астана қ.	24 406	33 366	57 772	119,03	-1341,1	320,7	
Шымкент қ.	23 697	5 370	29 067	111,28	15,6	51,1	
Маңғыстау	17 405	3 192	20 597	106,75	91,8	104,1	
Атырау	13 379	-1 890	11 489	104,26	-1005,3	88,2	Табиғи өсім есебінен халық санының өсуі, көші-қон ағыны
Ақтөбе	14 818	-2 804	12 014	105,36	128,9	101,1	
БҚО	7 598	-3 079	4 519	101,51	549,8	65,3	
Қызылорда	14 820	-5 624	9 196	93,73	171,5	73,4	
Түркестан	45 393	-13 325	32 068	67,70	95,8	60,3	
Жамбыл	19 654	-14 995	4 659	89,03	168,5	35,4	
Алматы	36 924	-20 136	16 789	101,56	209,0	62,8	
Қарағанда	9 620	-11 270	-1 650	84,94	265,3	-23,3	
Павлодар	4 181	-5 865	-1 684	75,88	223,5	-58,4	Көші-қонның кетуіне байланысты халық санының азаюы
Ақмола	4 955	-6 807	-1 852	93,49	-260,9	-23,4	
Қостанай	2 470	-6 716	-4 246	73,45	519,0	-205,2	
СҚО	181	-5 943	-5 762	14,27	163,0	242,3	
ШҚО	7 613	-16 543	-8 930	83,24	214,1	-629,3	

Дереккөз: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [13].

Халық қозғалысының көрсеткіштерін талдау олардағы халық санының өзгеру сипаты бойынша өңірлер топтарын анықтауға мүмкіндік берді:

1. Алматы, Астана, Шымкент және Маңғыстау облыстары табиғи және механикалық өсім есебінен халық санының өсуіне ие.

2. Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстарында табиғи өсім есебінен халық санының өсуі байқалады. Осы топтың барлық аймақтарында көші-қон ағыны байқалады, өсу тенденциясы және халық санының өсуі баяулайды. Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстарында ең жоғары көші - қон ағыны-10000-нан астам адам.

3. Қарағанды, Павлодар, Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарында көші-қон ағыны есебінен халық санының азаюы байқалады. Осы топтың барлық өңірлерінде соңғы бес жылда көші-қонның жыл сайынғы теріс сальдосының

өсуі (Қарағанды, Павлодар, Ақмола облыстарынан басқа) және табиғи өсу қарқынының төмендеуі есебінен санның азаюына тұрақты үрдіс бар.

Осылайша, өңірлерде көші-қон процестері негізінен халықтың кетуінде көрінеді.

Бұл зерттеуде біз ҚР өңірлеріндегі қала-ауыл бөлінісіндегі ішкі көші-қон үрдістерін қарастырамыз (2-кесте).

Кесте 2. 2020 жылғы деректер бойынша ішкі көші-қон үрдісі бойынша аймақтардың жіктелуі, адам

Көрсеткіштің атауы	Ішкі көші-қон сальдосы			Ішкі көші-қон сальдосының сипаттамасы	
	қала	ауыл	барлығы	5	6
1	2	3	4	5	6
Алматы қ.	42317	-	42317	Айтарлықтай ағын	Халықтың басқа аймақтардан келуі
Астана қ.	34434	-	34434		
Шымкент қ.	4877	-	4877	Орташа кіріс	Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны
Маңғыстау	-1382	2609	1227	Шағын ағын	
Павлодар	499	-1066	-567	Кішігірім күйзеліс	Халық санының азаюы Урбандалудың өсуі
Ақтөбе	4000	-4905	-905		
БҚО	1988	-3461	-1473	Шығуға қатысты	Халықтың ауылдан кетуі
Қостанай	4973	-7024	-2051		
СҚО	2183	-4466	-2283		
ШҚО	1028	-11056	-10028	Айтарлықтай ауытқу	Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны
Түркестан	3345	-16646	-13301		
Атырау	-3056	1234	-1822	Шығуға қатысты	Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны
Ақмола	-692	-3314	-4006	Орташа шығын	Жер бедерінің барлық түрлерінен көші-қон ағыны
Қызылорда	-1361	-4225	-5586		
Қарағанда	-1698	-4184	-5882		
Жамбыл	-6340	-7709	-14049	Айтарлықтай ауытқу	
Ақмола	-14448	-6454	-20902		

Дереккөз: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [13].

Жүргізілген талдау өңірлерді ішкі көші қон үрдістері бойынша жіктеуге мүмкіндік берді:

1. Алматы, Астана, Шымкент қалалары басқа өңірлерден халықтың едәуір ағынымен сипатталады.

2. Маңғыстау облысында дезурбандалу үрдісі бар шағын көші-қон ағыны бар.

3. Павлодар, Ақтөбе, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Түркістан облыстары әртүрлі қарқындылықтағы халық санының төмендеуімен сипатталады және халықтың ауылдық жерлерден кетуімен ұштастыра отырып, урбандалудың өсуі байқалады. Халық ауылдық жерлерден азаяды: - олардың бір бөлігі осы өңірлердің қалаларына, бір бөлігі Республикалық маңызы бар қалаларға қоныс аударады.

4. Атырау облысы дезурбандалу үрдісімен көші-қон ағынына ие.

5. Ақмола, Қызылорда, Қарағанды, Жамбыл, Алматы облыстары жергілікті жерлердің барлық түрлерінен жоғары көші-қон ағынымен сипатталады. Ауылдық жерлерде халық ағынының қарқындылығы қалалықтарға қарағанда жоғары.

Көші-қон процесін дамытудағы негізгі ұстаным-ең жақсы тұрғылықты жерлерге көшуді анықтайтын халықтың табысының жағдайы мен деңгейі. Сондықтан халықтың өмір сүру деңгейін теңестіру мәселесін шешу өңірлердің тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізі болып табылады:

- Астана мен Алматы қалаларына көші-қон ағынының себептерінің бірі халық табысының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі болып табылады, бұл басқа өңірлерден көшуге негіз болып табылады.

- Адамдар табысы төмен болғанына қарамастан Шымкент қаласы мен Маңғыстау облысына барады.

- Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Ақмола, Қарағанды, Алматы облыстарында өңірлердегі табыс деңгейі орташа республикалық деңгейден жоғары болғанына қарамастан, халықтың кетуі байқалады.

- Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қостанай, Түркістан, Атырау, Қызылорда, Жамбыл облыстарында ағын төмен табыспен байланысты болуы мүмкін (3-кесте).

Кесте 3. Халықтың кіріс деңгейі мен көші-қон ағындарының арақатынасының матрицасы 2015-2020 жж.

Тасымалдау түрі	Өңірлер бойынша халықтың табыс деңгейі	
	Республикалық деңгейден жоғары	Республикалық деңгейден төмен
Халықтың басқа аймақтардан келуі	Алматы	Шымкент
Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны	Астана	Маңғыстау
Халық санының азаюы, урбандалудың өсуі, халықтың ауылдан кетуі		Ақтөбе
Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны	Павлодар	Батыс Қазақстан
Жер бедерінің барлық түрлерінен көші-қон ағыны	Солтүстік Қазақстан	Қостанай

Дереккөз: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [13].

Халықтың табыс деңгейінің көрсеткіші әлеуметтік тартымдылық дәрежесімен толықтырылады: өңірлердің мектепке дейінгі, орта, кәсіптік және жоғары біліммен, Денсаулық сақтау қызметтерімен қамтамасыз етілуін бағалау.

Өңірлердің әлеуметтік тартымдылық деңгейін олардың көші-қон үрдістерімен салыстырайық (4-кесте).

Кесте 4. Өңірлердің әлеуметтік тартымдылық деңгейі мен көші-қон үрдістерінің арақатынасы матрицасы

Тасымалдау түрі	Әлеуметтік тартымдылық деңгейі				
	салыстырмалы жоғары	жеткілікті	жеткіліксіз	төмен	ең нашар
1	2	3	4	5	6
Халықтың басқа аймақтардан келуі	Алматы қ.	Астана	Шымкент		

Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны				Маңғыстау	
Халық санының азаюы, урбандалудың өсуі, халықтың ауылдан кетуі	Павлодар	Ақтөбе		Батыс Қазақстан	Түркістан
Дезурбандалу үрдісі бар көші-қон ағыны	Шығыс Қазақстан	Қостанай		Атырау	
Жер бедерінің барлық түрлерінен көші-қон ағыны			Ақмола Алматы	Қызылорда Жамбыл	

Дереккөз: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [13].

Алматы және Астана қалаларының оң көші-қонының себептерінің бірі әлеуметтік тартымдылықтың жоғары деңгейі болып табылады.

Халық Шымкент қаласы мен Маңғыстау облысына әлеуметтік тартымдылығының жеткіліксіздігіне және төмендігіне қарамастан көшіп келеді.

Павлодар, Шығыс Қазақстан, Ақтөбе, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Қарағанды облыстарынан халық саны азайып келеді және бұл өңірлердегі әлеуметтік тартымдылық деңгейі салыстырмалы түрде жоғары болғанына қарамастан.

Қалған өңірлерде әлеуметтік тартымдылық деңгейі жеткіліксіз және төмен теріс көші-қон байқалады. Бұл осы аймақтардан халықтың азаюының себептерінің бірі болуы мүмкін. 4-кестеде осы зерттеуде қарастырылған көші-қон факторларының кешенді бағасы келтірілген.

Астана, Алматы қалаларында халықтың көп ағыны әлеуметтік тартымдылықтың жоғары деңгейімен және салыстырмалы түрде жоғары табыс алу мүмкіндігімен байланысты болуы мүмкін. Қалыптасқан көші-қон үрдістері тұрғын үй нарығына жүктеменің ұлғаюына алып келеді, нәтижесінде тұрғын үй қорының жалпы ауданының жоғары өсу қарқыны жеткіліксіз болады.

Шымкент қаласы мен Маңғыстау облысы артық еңбекпен, тұрғын үй тапшылығымен (Маңғыстау облысынан басқа), табысы салыстырмалы түрде төмен және әлеуметтік тартымдылығының жеткіліксіздігімен сипатталады. Алайда, халық осы аймақтарға келуді жалғастыруда. Халықтың мұндай көші-қон мінез-құлқының басқа себептері болуы мүмкін.

Павлодар облысында халықтың аз ғана кетуі тіркелді. Мүмкін, бұл көші-қон мінез-құлқының себептерінің бірі-тұрғын үй проблемалары, дәлірек айтсақ, қолда бар тұрғын үйден айырылғысы келмеу.

Ақтөбе облысында халықтың аз ғана кетуі бар. Бұл көші-қон мінез-құлқының себептері еңбек нарығындағы проблемалар, яғни жұмысқа орналасу мүмкіндігінің төмендігі және табыстың төмендігі болып табылады.

Солтүстік Қазақстан облысында халықтың ағымы салыстырмалы түрде төмен. Сәтсіз кетудің негізгі себептері-жұмысқа орналасу мүмкіндігінің төмендігі және басқа аймақтардағы тұрғын үй проблемалары.

Қостанай облысында да халық ағыны бар. Мұнда жұмыспен қамту, тұрғын үй және табысы төмен проблемалар бар.

Атырау және Батыс Қазақстан облыстарында халықтың аз ғана кетуі, еңбек нарығындағы профицит, табысы төмен және әлеуметтік қызметтер деңгейі төмен.

Қарағанды облысында халықтың аз ғана кетуі тіркелді. Павлодар облысындағыдай, мұндай көші-қон мінез-құлқының себептерінің бірі тұрғын үймен проблемалар болуы мүмкін.

Ақмола облысы халықтың орташа ағымына ие және тұрғын үй қорының өсу қарқынының әлсіздігімен және әлеуметтік тартымдылығының әлсіздігімен сипатталады.

Қызылорда облысы да халықтың орташа ағымына ие және еңбектің көптігімен, табысының төмендігімен және әлеуметтік тартымдылығының әлсіздігімен сипатталады.

Алматы облысында халықтың едәуір кетуі бар, бұл әлеуметтік қызмет көрсетудегі еңбектің көптігі мен проблемаларына байланысты болуы мүмкін.

Шығыс Қазақстан Облысы халықтың едәуір кетуімен сипатталады, бұл еңбек артық болуымен және тұрғын үй проблемаларымен байланысты болуы мүмкін.

Жамбыл облысы да халықтың айтарлықтай кетуімен сипатталады, бұл еңбектің көптігімен, табыстың төмендігімен және әлеуметтік тартымдылықтың төмендігімен байланысты болуы мүмкін.

Түркістан облысы Барлық талданатын факторлар бойынша халықтың көші-қон мінез-құлқына теріс әсер ететін проблемаларға ие: еңбек артық болуы, тұрғын үй тапшылығы, табысы төмен, әлеуметтік тартымдылығы төмен.

Талқылау

Халықтың ұтымды қоныстануы экономикадағы өте күрделі және көп қырлы құбылыс, оны біржақты бағалау мүмкін емес, сондықтан өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму факторларын егжей-тегжейлі талдау және бағалау қажет.

Демографиялық процестің тенденциялары 2015 жылдан 2020 жылға дейін неке санының төмендеуімен, экономикалық өсудің баяулауымен және халықтың табысының төмендеуімен байланысты туу коэффициенті қайтадан төмендей бастағанын көрсетеді. Ауылда туудың төмендеуіне жастардың қалаларға қоныс аударуы себеп болды, бұл ауыл тұрғындарының қартаюуына әкелді. 2006 жылдан 2020 жылға дейін халық санының өсу қарқыны тұрақтанды, өмір сүру ұзақтығы өсті (72 жасқа дейін) және өлім-жітім төмендеді.

Көші-қон халық санының өзгеру факторы ретінде халықтың қоныстану процестеріне айтарлықтай әсер етеді. Өңірлерде көші-қон процестері негізінен халықтың кіріс деңгейіне байланысты халықтың кетуінде көрінеді. Халықты ұтымды қоныстандыру, ең алдымен, осы зерттеу мәселелерін шешуде толық көрініс беретін барлық факторларды қоспағанда, аймақтардың экономикасын басқару мен жоспарлауда есепке алуды және негізделген пайдалануды қарастырады.

Қорытынды

Қазақстан халқының ұдайы өндірісі мен таралуында кейбір негізгі тенденцияларды бөліп көрсетуге болады:

1. Қазақстандағы өндірітші күштердің таралуының негізгі белгілерінің бірі халық пен өндірістің біркелкі бөлінбеуі болып табылады, бұл аумақ халқының айтарлықтай аймақтық біркелкі еместігінен көрінеді. Бүгінгі таңда тенденциялар түпкілікті анықталды, елдің демографиялық дамуының жалпы бағытында аймақтар мен аймақтардың орны мен рөлі белгіленді. Қазақстан аймақтарындағы халық санының динамикасындағы айырмашылықтар халықтың аумақтық бөлінуіндегі теңгерімсіздіктің күшеюіне алып келеді. Бұл үрдіс көптеген елдерге тән.

2. 2009 жылғы халық санағынан кейінгі кезеңде Қазақстан халқының жас құрылымының өзгеруі еңбекке қабілетті жастағы халық үлесінің белгілі бір қысқаруымен, сонымен бірге жұмыс істейтіндерден егде және әсіресе жас халық үлесінің ұлғаюымен көрінеді. жасы. Қазақстан халқының жас құрылымындағы егде жастағы адамдардың үлес салмағының артуы демографиялық қартаюдың бастапқы кезеңін көрсетеді. Сонымен бірге, Қазақстандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықты қоныстандыру қорының сарапшылары атап өткендей, ел аймақтарының жартысында қартаюға ұшыраған ұлтқа тән 7 пайыздық шекті айтарлықтай еңсерген. Сонымен, еліміздің солтүстік-шығысында және Қазақстанның орталық бөлігінде Еуропа елдеріндегі жағдай ұқсас.

3. Дүние жүзі елдеріне тән халық дамуының ортақ белгілерінің қатарына медициналық көмек көрсетудің түбегейлі жаңа мемлекеттік жүйесін құруды, халықтың білім беру және өмір сүру деңгейінің өсуін де жатқызуға болады. аурушаңдық пен өлім-жітімнің тез төмендеуіне әкеледі.

4. Қазақстан халқының жас құрылымы облыстар мен қалалар бойынша өзгереді. Атап айтқанда, қала тұрғындарының ішінде еңбекке қабілетті жастағы адамдардың үлесі айтарлықтай жоғары. Егер олар жұмыспен қамтамасыз етілмесе, онда қалалардағы жұмыссыздық деңгейі көтеріледі.

5. Қала және ауыл тұрғындарының өсу қарқынының бәсеңдеуі, сондай-ақ республика халқының жалпы санындағы ауыл тұрғындары үлесінің қысқаруы байқалады. Мұндай жағдай қала тұрғындарының табиғи өсім есебінен де, көші-қон есебінен де өсуіне, ал ауыл тұрғындарының өлгендер санынан туылғандар санының артуы есебінен өсуіне әкеледі. Республика бойынша қала халқы сияқты ауыл халқы да азайып келеді.

Осылайша, аумақтардың дамуы демографиялық көрсеткіштермен тығыз байланысты. Демографиялық факторлардың экономикаға әсері адамның материалдық игіліктерді тұтынушы және өндіруші, негізгі өндіргіш күш, аумақтарды қоныстандырудың шешуші факторы болып табылатындығынан көрінеді. Жоғарыда айтылғандардың барлығын қорытындылайтын болсақ, өңірлердің, сондай-ақ жалпы елдің демографиялық дамуының іргелі көрсеткіші халық саны және оның өсу қарқыны болып табылады. Халықтың деңгейі елдің жекелеген аумақтарының экономикалық дамуына және әлеуетінің дамуына әсер етеді. Қорытындылай келе, бұл ретте халық тығыздығының төмендігі аумақтардың ықтимал деградация қаупін туғызатынын және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін белгілі бір тәуекелдерді тудыруы мүмкін екенін атап өтуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. URL:<https://stat.gov.kz> (қаралған күні: 15.01.2023)
2. Gil A., Semczuk M. Dostępność edukacji podstawowej na obszarach wiejskich województwa małopolskiego studium przypadku powiatu miechowskiego Studia Obszarów Wiejskich.- 2015. –URL: https://www.researchgate.net/publication/297724642_Dostepnosc_edukacji_podstawowej_na_obszarach_wiejskich_wojewodztwa_malopolskiego_studium_przypadku_powiatu_miechowskiego (қаралған күні: 17.01.2023)
3. Wojewódzka-Wiewiórska A., Stawicki M. Uneven Demographic Changes as a Challenge to Provide Access to Education in the Rural Areas in Poland // European Journal of Sustainable Development. – 2020. – №9. – Б.253-253.
4. Покшишевский В.В. Халық және география. Теориялық очерктер. – М.: Мысль, 1978. – 315 б.
5. Шувалов Е.А. Халық географиясы. – М.: Просвещение, 1977. – 108 б.
6. Давидович В.Г. Қалалар мен аудандарды жоспарлау. – М.: Стройиздат, 1964. –326 б.
7. Леонов С.Н. Ресейдің Қиыр Шығысындағы Қиыр Солтүстікте халықты орналастырудың ұтымды жүйесін қалыптастыру мәселелері // Ғылыми жазбалар. – 2017. – № 7. – Б. 49-59.
8. Beaujeu-Garnier J. Geography of population.- London: Longman, 2nd. Ed.,1978. – 440 p.
9. Хорев Б.С. Қалалардың мәселелері (КСРО-дағы урбанизация және біртұтас қоныстандыру жүйесі).– М.: Мысль, 1975. – 428 б.
10. Ковалев С.А. Ауылдық елді мекен, 1963. – М.: Мәскеу мемлекеттік университет баспасы. – 370 б.
11. Деведжиев М.С. Қоныстану жүйелері: Болгария Халық Республикасындағы қоныстандыру жүйелерінің қалыптасуы мен дамуының негізгі бағыттары. – М.: Стройиздат, 1981. – 213 б.
12. Исаков У.М. Қазақстанның қоныстандыру жүйесіндегі қалалар (экономикалық және демографиялық аспектісі), – Алма-Ата.: Ғылым, 1992. – 216 б.
13. «Қазақстан аймақтары 2020 жылы» статистикалық жылнамасы. URL: <https://stat.gov.kz/ru/publication/collections/> (қаралған күні: 25.01.2023)

А.А. Киреева, М.С. Бектурганова, Ф.Г. Альжанова
Институт экономики КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

Анализ демографических процессов расселения населения в регионах Казахстана

Аннотация. Сегодня в Казахстане наблюдается неравенство в уровне и качестве жизни населения, которое обусловлено различиями в природных условиях и ресурсах, спецификой заселения и характером экономического освоения территории, географическим положением. Целью исследования является анализ современной демографической ситуации, система условий, факторов и показателей воспроизводства и расселения населения по регионам Казахстана. В исследовании рассматриваются проблемы расселения, региональной демографии и миграции в Казахстане, а также диспропорции в плотности населения и фрагментации пространства в разных регионах. Исследовательская работа исследует возможность решения этих вопросов через современные тенденции и принципы эффективного развития региональных экономических систем. Методика исследования основывается с позиции методологического обобщения и системного анализа. Методологической основой исследования является обобщение классических и современных теорий размещения населения по регионам, теоретические разработки отечественных и зарубежных ученых в области сбалансированного территориального развития, действительного размещения, воспроизводства населения, повышения конкурентоспособности и устойчивости регионов в условиях глобализации и Индустрии 4.0. В ходе проведенного исследования было выявлено, что в Республике Казахстан начиная с 2013 года происходят существенные изменения в демографической ситуации, особенно в контексте усиления внутренних миграционных процессов в определенных регионах. Эти демографические и миграционные изменения оказывают прямое воздействие на социально-экономическое благополучие регионов, в частности, усиливая поток человеческого капитала за границу. Кроме того, стихийное развитие миграционных процессов усугубляет дисбаланс трудовых ресурсов, что может стать причиной дополнительных социальных и экономических проблем в будущем. Авторы определяют рациональное расселение населения как главный фактор управления и планирования экономического развития региона.

Ключевые слова: экономика, население, регион, демография, расселение населения, миграция, урбанизация.

A.A. Kireyeva, M.S. Bekturganova, F.G. Alzhanova
Institute of Economics CS MHES RK, Almaty, Kazakhstan

Analysis of demographic processes of population settlement in the regions of Kazakhstan

Abstract. Today in Kazakhstan there is inequality in the level and quality of life of the population, which is due to differences in natural conditions and resources, the specifics of settlement and the nature of the economic development of the territory, and geographical location. The purpose of the study is to analyze the current demographic situation, the system of conditions, factors and indicators of population reproduction and settlement in the regions of Kazakhstan. The study examines the problems of settlement, regional demography and migration in Kazakhstan, as well as disproportions in population density and fragmentation of space in different regions. The research work explores the possibility of solving these issues through modern trends and principles of effective development of regional economic systems. The research methodology is based on the position of methodological generalization and system analysis. The methodological basis of the study is a generalization of classical and modern theories of population distribution by region, theoretical developments of domestic and foreign scientists in the field of balanced territorial development, actual placement, population reproduction, increasing the competitiveness and sustainability of regions in the context of globalization and Industry 4.0. The study revealed that in the Republic of Kazakhstan, since 2013, significant changes have been taking place in the demographic situation, especially in the context of increasing internal migration processes in certain regions. These demographic and migration changes have a direct impact on the socio-economic well-being of regions, in

particular by increasing the flow of human capital abroad. In addition, the spontaneous development of migration processes aggravates the imbalance of labor resources, which may cause additional social and economic problems in the future. The authors define rational population settlement as the main factor in managing and planning the economic development of the region.

Keywords: economy, population, region, demography, population resettlement, migration, urbanization

References

1. Kazakstan Respublikasy Strategiyalyk zhosparlau zhane reformalar agenttiginin Ul'tytk statistika byurosy [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource] - Available at: <https://stat.gov.kz> (Accessed: 15.01.2023)
2. Gil A., Semczuk M. Dostępność edukacji podstawowej na obszarach wiejskich województwa małopolskiego studium przypadku powiatu miechowskiego Studia Obszarów Wiejskich [Availability of primary education in rural areas of the Lesser Poland Voivodeship, case study of the Miechów district, Rural Studies] - Available at: https://www.researchgate.net/publication/297724642_Dostepnosc_edukacji_podstawowej_na_obszarach_wiejskich_wojewodztwa_malopolskiego_studium_przypadku_powiatu_miechowskiego (Accessed: 17.01.2023)
3. Wojewódzka-Wiewiórska A., Stawicki M. Uneven Demographic Changes as a Challenge to Provide Access to Education in the Rural Areas in Poland, *European Journal of Sustainable Development*, 9, 253-253 (2020).
4. Pokshishevsky V.V. Halyk zhane geografiya. Teoriyalık ocherkter [Population and geography. Theoretical essays]. (Moscow: Mysl, 1978, 315).
5. Shuvalov E.L. Halyk geografiyası [Geography of the population]. (Moscow: Enlightenment, 1977, 108).
6. Davidovich V.G. Kalalar men audandardy zhosparlau [Planning of cities and districts]. (Moscow: Stroyizdat, 1964, 326).
7. Leonov S.N. Resejdin Kiyр Shygysyndagy Kiyр Soltystikte halykty ornalastyrudyn ytymdy zhujesin kalyptastyru maseleleri, Gylymi zhazbalar [Problems of formation of a rational system of population settlement in the Far North of the Russian Far East, Scientific notes], 7, 49-59 (2017).
8. Beaujeu-Garnier J. Geography of population (London: Longman, 1978, 440).
9. Khorev B.S. Problems of cities (Urbanization and the unified settlement system in the USSR). (Moscow: Mysl, 1975, 428).
10. Kovalev S.A. Auyldyk eldi meken [Rural settlement]. (Moscow: Publishing House of Moscow State University, 1963, 370).
11. Devedzhiev M.S. Konystanu zhujeleri: Bolgariya Halyk Respublikasyndagy konystandyru zhujelerinin kalyptasuy men damuynyn negizgi bagyttary [Settlement systems: the main directions of the formation and development of settlement systems in the People's Republic of Bulgaria]. (Moscow: Stroizdat, 1981, 213).
12. Isakov U.M. Kazakstannyn konystandyru zhujesindegi kalalar (ekonomikalık zhane demografiyalık aspektisi) [Cities in the settlement system of Kazakhstan (economic and demographic aspect)]. (Alma-Ata: Gylym, 1992, 216).
13. «Kazakstan ajmaktary 2020 zhyly» statistikalyk zhylnamasy [Statistical yearbook "Regions of Kazakhstan in 2020"]. Available at: <https://stat.gov.kz/ru/publication/collections/> (Accessed: 25.01.2023)

Information about authors:

Kireyeva A.A. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Leading Researcher, Institute of Economics CS MHES RK, 29 Kurmangazy st., Almaty, Kazakhstan.

Bekturganova M.S. – Corresponding author, PhD, Leading Researcher, Institute of Economics CS MHES RK, 29 Kurmangazy st., Almaty, Kazakhstan.

Alzhanova F.G. – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Chief Researcher, Institute of Economics CS MHES RK, 29 Kurmangazy st., Almaty, Kazakhstan.

Киреева А.А. – э.ғ.к., ассоциацияланған профессор, ҚР ҒЖЖБМ ҒК Экономика институты жетекші ғылыми қызметкері, Құрманғазы 29, Алматы, Қазақстан.

Бектұрғанова М.С. – корреспондент автор, Ph.D, ҚР ҒЖЖБМ ҒК Экономика институты жетекші ғылыми қызметкері, Құрманғазы 29, Алматы, Қазақстан.

Әлжанова Ф.Г. – экономика ғылымдарының докторы, ассоциацияланған профессор, ҚР ҒЖЖБМ ҒК Экономика институтының бас ғылыми қызметкері, Құрманғазы 29, Алматы, Қазақстан.